

Kasabuła, Tadeusz

Rozwój sieci kościołów parafialnych, rektoralnych i pomocniczych w archidiecezji w Białymstoku w latach 1945-1989

Rocznik Teologii Katolickiej 6, 158-176

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Tadeusz Kasabuła
Uniwersytet w Białymstoku

ROZWÓJ SIECI KOŚCIOŁÓW PARAFIALNYCH, REKTORALNYCH I POMOCNICZYCH W ARCHIDIECEZJI W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1945-1989

THE DEVELOPMENT OF A NET OF PARISH, RECTOR, AND AUXILIARY CHURCHES IN THE ARCHDIOCESE OF BIAŁYSTOK IN 1945-1989

As a result of the change of borders after World War II, one tenth of the pre-war archdiocese of Vilnius – an area of 5,550 square kilometers with 51 parishes, around 100 priests and around 250,000 faithful – was incorporated into the state of Poland. After the arrival of the metropolitan bishop of Vilnius Romuald Jałbrzykowski in Białystok, a temporary administrative unit of apostolic administration was formed under the name of the Archdiocese of Białystok. An immediate effort to expand the network of parishes, restore the damaged churches and build new ones was undertaken. Due to a temporary favor with the authorities, 20 new pastoral centers were organized in the archdiocese of Białystok between 1945 and 1952. During that time, 10 new parishes and 10 auxiliary churches were created.

After 1952, the communist government would not grant permits for building churches or creating parishes. Permits were granted exclusively for restoring churches destroyed during the war. Because of that, not a single new parish was created in the Archdiocese of Białystok between 1953 and 1973. However, as many as four independent vicariates were created, able to carry out the pastoral work of a parish, but due to the lack of approval from the government unable to formally enjoy the status of a parish. The number of sacral buildings increased due to the erection of four newly-built auxiliary churches. As a result of that, in 1973 the Archdiocese of Białystok had over 60 parish churches, five independent vicariates and 20 auxiliary churches.

Between 1973 and 1979 efforts to improve the relations between the Church and the state were undertaken, which led to a modest liberalization in the state's restrictive policy on erecting churches. Consequently, between 1973 and 1979 eight new parishes were created in the Archdiocese of Białystok, as well as six new auxiliary chapels. In 1969, the Archdiocese of Białystok had 68 parish churches, three independent vicariates and 21 auxiliary churches.

The years between 1980 and 1989 witnessed enormous religious zeal on the part of the faithful and numerous government permits for building new churches and creating new parishes. In 1989, right before the fall of communism, the Archdiocese of Białystok had a total of 99 church structures, including 76 parish churches, five independent vicariates and 18 auxiliary chapels and churches.

Altogether, between 1945 and 1989 the Archdiocese of Białystok gained 32 new parishes (including the vicariates), which constituted 40% of all the parish churches in 1989. Additionally, there were numerous auxiliary churches and public chapels. Other church buildings that we have today were built in independent Poland.

Na mocy decyzji politycznych będących skutkiem działań wojennych w latach 1939-1945 zmianie uległy granice państwowe Rzeczypospolitej Polskiej, które siłą rzeczy rzutowały też na organizację kościelną Kościoła katolickiego. Proces ten szczególnie silnie dotknął wschodnie kresy przedwojennej Polski, w tym terytorium archidiecezji wileńskiej. W wyniku utrwalania nowego ładu, granice polityczne podzieliły dawną archidiecezję wileńską pomiędzy Polskę oraz radzieckie republiki: litewską i białoruską. W granicach Litwy pozostał obszar 9 527 km² ze stolicą archidiecezji i z 87 parafiami, po stronie białoruskiej znalazło się 38 430 km² i 217 parafii. Na terytorium powojennej Rzeczypospolitej znalazła się zaledwie 1/10 część archidiecezji wileńskiej, terytorium o powierzchni 5 550 km² rozciągające się, ogólnie rzecz biorąc, między Biebrzą i Narwią oraz obejmujące część terenów Puszczy Białowieskiej z parafiami Narewka i Białowieża. Pod względem administracji kościelnej były to w całości przedwojenne dekanaty: białostocki, dąbrowski, knyszyński, koryciński, ponadto dekanat sokólski bez parafii Odelsk, trzy z ośmiu parafii dekanatu brzostowickiego, uformowane w dekanat z siedzibą w Krynkach oraz parafie Narewka i Białowieża z dawnego dekanatu wołkowyskiego. Łącznie w granicach powojennej Polski znalazło się pięć dekanatów w całości, jeden częściowo, 51 parafii, około 100 księży diecezjalnych i około 250 tysięcy wiernych. Od 1939 roku jurysdykcję

kościelną w białostockiej części archidiecezji pełnili tymczasowo dziekani, jako wikariusze generalni arcybiskupa metropolity wileńskiego Romualda Jałbrzykowskiego. Arcybiskup, w czasie wojny internowany w Mariampolu i pozbawiony łączności z archidiecezją, następnie osadzony na miesiąc w więzieniu na Łukiszkach, został w połowie 1945 roku zmuszony do opuszczenia Wilna i 15 lipca przyjechał do Białegostoku, upatrzonemu na tymczasową stolicę archidiecezji. Stolica Apostolska, która jako jedyna jest władna zmieniać granice diecezji, wobec arbitralnych decyzji politycznych, nie zaakceptowała tego porządku i nadal formalnie uznawała zwierzchnictwo abp. Jałbrzykowskiego nad całością archidiecezji wileńskiej.

Do tej części archidiecezji, której po śmierci abp. Jałbrzykowskiego nadano status administratury apostolskiej z siedzibą w Białymstoku, przyłgnał początkowo tytuł „archidiecezja wileńska w Białymstoku”, jednakże z czasem, gdy ze względów politycznych poczęto rugować z oficjalnego nazewnictwa wszelkie określenia wskazujące na związki tych terenów z Wilnem, władze państwowe zabroniły również używania przymiotnika „wileńska” w nazwie archidiecezji. Stąd przez bez mała 40 lat funkcjonowała na tym terenie tymczasowa jednostka administracji kościelnej, administratura apostolska, o oficjalnej nazwie „archidiecezja w Białymstoku”¹.

Proces odbudowy sieci parafialnej i organizacji duszpasterstwa w nowych warunkach postępował dość sprawnie. Już w lipcu 1944 roku wszystkie placówki duszpasterskie były obsadzone, w miarę szybko zlikwidowano zniszczenia wojenne, rozpoczęto budowę nowych świątyń. Wkrótce po przyjeździe do Białegostoku abp Jałbrzykowski erygował nowe parafie oraz przeprowadził w okresie od maja do lipca 1946 roku pierwszą po wojnie wizytację kanoniczną diecezji. Było to o tyle możliwe, że w pierwszych latach tzw. władzy ludowej ówczesny aparat partyjny, nie czując się szczególnie pewnie w tworzonej przez siebie rzeczywistości politycznej, zajęty walką ze zbrojnym podziemiem i dokonując powolnej eliminacji legalnej opozycji, nie stwarzał jeszcze biskupom większych trudności przy tworzeniu nowych ośrodków kultu. Tak było do roku 1952.

1945-1952

Korzystając ze sprzyjającej koniunktury, w latach 1945-1952 zorganizowano na terenie archidiecezji w Białymstoku 20 nowych ośrodków duszpasterskich. Erygowano 10 nowych parafii i tyleż samo kościołów pomocniczych. Część parafii powstała przy istniejących już świątyniach, które pełniły dotąd funkcje kościołów pomocniczych. Były to cztery ośrodki duszpasterskie: Gródek, Laskowiec, Siderka i Chodorówka.

---

¹ T. Krahel, *Archidiecezja białostocka*, [w:] *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998*, red. A. Skreczko i in., Białystok 1998, s. 22-25.

Miejscowość Gródek od roku 1916, czyli od powstania parafii pod wezwaniem Opatrzności Bożej w Michałowie, wchodziła w jej skład. Kościół został tu zbudowany wysiłkiem wiernych i dzięki inicjatywie ks. Tadeusza Szad-beya w okresie międzywojennym. Jego poświęcenia dokonał w roku 1937 abp Jałbrzykowski. Odtąd świątynia ta stała się kościołem pomocniczym parafii w Michałowie. Zamieszkał tu na stałe jej wikariusz ks. Bronisław Sieplak, pełniąc funkcję zarządcy kościoła. Parafię pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa przy świątyni w Gródku erygował dnia 9 października 1945 roku abp Jałbrzykowski².

Początki świątyni w Laskowcu sięgają okresu przedwojennego, kiedy to ks. Józef Stefanowicz zbudował tu, na terenie parafii Giełczyn, drewnianą kaplicę pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa. Kanoniczna erekcja parafii w Laskowcu miała miejsce w 1928 roku. Po II wojnie światowej, w miejsce dotychczasowej kaplicy wzniesiono niewielki, drewniany kościół. Jego poświęcenia dokonał w roku 1949 abp Jałbrzykowski³.

Kościół w Siderce został zbudowany jako świątynia mająca zaspokajać potrzeby duchowe wiernych, katolików obrządku wschodniego (unitów), w roku 1825. Po powstaniu styczniowym, w ramach represji carskich, rząd rosyjski zamienił go na cerkiew prawosławną, którą w roku 1920, w trakcie rewindykacji dóbr pounickich, oddano katolikom. Odtąd służył wiernym jako kościół pomocniczy parafii w Sidrze. Samodzielną placówkę duszpasterską w Siderce erygował abp Jałbrzykowski dnia 14 października 1946 roku⁴.

Parafia w Chodorówce istniała już na początku XVII wieku⁵. W 1798 roku kościół z powodu złego stanu technicznego zamknięto, po czym w roku 1820 rozebrano i zbudowano małą świątynię na cmentarzu grzebalnym. W 1880 roku siedzibę parafii przeniesiono do Suchowoli, a kościółek w Chodorówce zszedł do rangi kościoła pomocniczego⁶. Dnia 9 listopada 1945 roku świątynię tę strawił pożar⁷. Parafię wskrzesił abp Jałbrzykowski dnia 23 listopada 1946 roku, mianując na proboszcza w Chodorówce ks. Witolda Ostrowskiego. Dzięki jego staraniom w latach 1947-1952 zbudowano obecną świątynię. Jeszcze w trakcie

² Archiwum Kurii Metropolitalnej Białostockiej (dalej: AKMB), bez sygn., Dekret erekcyjny parafii Gródek, 9 października 1945, nr 157/45; Archiwum Parafii Gródek, bez sygn., Kronika parafialna do roku 1995, s. 1.

³ M. Rozenko, *Dzieje parafii Giełczyn do 1976 roku*, Białystok – Warszawa 1999 (mps w Bibliotece Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie – dalej: Bibl. PWT w Warszawie), s. 45-47.

⁴ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 188-189.

⁵ E. Gabrel, *Suchowola. Dzieje parafii*, Białystok 2001, s. 22.

⁶ M. Gudel, *Kościół parafii Chodorowsko-Suchowolskiej. Zarys monograficzny*, Grodno 1929, s. 7-9.

⁷ B. Sakowicz, *Chodorówka. Dzieje parafii 1585-2003*, Chodorówka 2004, s. 46.

budowy, parafię w Chodorówce oficjalnie przywrócił do istnienia abp Jałbrzykowski na mocy dekretu erekcyjnego z dnia 3 maja 1951 roku⁸.

Kolejnych pięć parafii powstało przy kościołach, które zaczęto budować jeszcze w czasie wojny lub zaraz po jej zakończeniu. Nowe parafie utworzono w Grodzisku, Jatwiezi Dużej, Krośnie, Marianowie i Pogorzalkach.

W Grodzisku jeszcze przed erekcją parafii zaistniała, zbudowana przez wiernych, kaplica, poświęcona w 1942 roku przez proboszcza korycińskiego ks. Bonifacego Oleszczuka. W rok później (1943) z inicjatywy ks. Jana Tomaszewskiego położono fundament pod budowę obecnej świątyni. Ośrodek duszpasterski w Grodzisku został w 1944 roku podniesiony do rangi filii parafii w Suchowoli i był obsługiwany przez tamtejszego wikariusza⁹. Podstawy pod samodzielną placówkę duszpasterską w Grodzisku dał abp Jałbrzykowski, który w dniu 19 grudnia 1945 roku mianował ks. Ostrowskiego rektorem miejscowego kościoła z prawami proboszcza i uczynił go odpowiedzialnym za stworzenie warunków pod utworzenie parafii. Faktyczna erekcja parafii w Grodzisku nastąpiła dnia 6 grudnia 1947 roku¹⁰.

Budowę kościoła w Jatwiezi Dużej, pomimo ciężkiej sytuacji materialnej, rozpoczęli wierni z wsi należących do parafii Dolistowo: Jatwiezi Dużej, Jatwiezi Małej i Dzieńciołowa w roku 1945. Pieczę nad budową sprawował proboszcz dolistowski ks. Adam Bakura. W dwa lata później kościół pod wezwaniem Matki Boskiej Pocieszenia poświęcono. Parafię erygował dokumentem z dnia 31 maja 1948 roku abp Jałbrzykowski¹¹.

Kościół w Krośnie został zbudowany bezpośrednio po II wojnie światowej dla potrzeb wiernych parafii Trzcianne, zamieszkałych we wsiach znacznie oddalonych od rodzimej świątyni. Kreatorem budowy był ks. Adam Baranowski. Nową świątynię pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej poświęcono w 1946 roku i jeszcze tego samego roku, dnia 3 maja, abp Jałbrzykowski erygował tu parafię¹².

W 1944 roku wierni kilku wsi należących do parafii w Korycinie i Czarnej Wsi Kościelnej rozpoczęli z własnej inicjatywy budowę drewnianego kościoła w Marianowie (Bombli). Wykończony obiekt poświęcił dnia 29 września 1946 roku ks. Adam Abramowicz, zaś w miesiąc później, dnia 31 października 1946 roku, abp Jałbrzykowski utworzył tu parafię pod wezwaniem Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny¹³.

⁸ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej: AAB), bez sygn., Dokument erekcyjny parafii p.w. Matki Boskiej Pocieszenia w Chodorówce, 3 maja 1951.

⁹ Archiwum Parafii Grodzisk, bez sygn., Inwentarz parafialny, 20 lipca 1966, k. 1.

¹⁰ W. Stupak, A. Szot, *Dzieje parafii Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Grodzisku*, Grodzisk 2005, s. 9-11, 18.

¹¹ AKMB, bez sygn., Dokument erekcyjny parafii w Jatwiezi Dużej, 31 maja 1948, nr 582/48.

¹² AKMB, bez sygn., Dokument erekcyjny parafii w Krośnie, 3 lipca 1946, nr 683/46.

¹³ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 253.

W Pogorzalkach na terenie parafii Dobrzyniewo od czasów powstania styczniowego istniała drewniana kaplica, która służyła powstańcom jako miejsce modlitwy. Z czasem stała się ona świątynią pomocniczą parafii Dobrzyniewo, w której duchowny z parafii raz w roku odprawiał Mszę św. W roku 1936 zbudowano w Pogorzalkach duży dom ludowy i ten budynek w 1946 roku został zaadaptowany do celów kultowych. Po erygowaniu parafii przez abp. Jałbrzykowskiego w dniu 14 grudnia 1946 roku budynek ten pełnił funkcje kościoła parafialnego¹⁴.

W omawianym okresie utworzono tylko jedną parafię, pomimo braku świątyni, mianowicie w Kopisku. Początki parafii wiążą się jedynie z dokumentem nominacyjnym ks. Władysława Pilcickiego na rektora kościoła z prawami proboszcza wystawionym przez abp. Jałbrzykowskiego dnia 20 kwietnia 1951 roku¹⁵. Poza tym aktem parafia nie doczekała się do dziś oficjalnego dokumentu erekcyjnego. Do czasu wybudowania kościoła w 1960 roku nabożeństwa odprawiano tu w kaplicach prywatnych¹⁶. Ponadto sieć parafialną uzupełniono nowymi kościołami pomocniczymi i kaplicami publicznymi, których powstało aż 10.

Struktura kościołów pomocniczych i kaplic publicznych nie była w stanie zastąpić samodzielnych ośrodków parafialnych w pełni dostosowanych organizacyjnie do pracy duszpasterskiej. Interesującym jest więc fakt, że w omawianym okresie nie utworzono żadnej nowej parafii miejskiej, chociaż taka potrzeba istniała. Białystok, jedyne większe miasto na omawianym terenie, stolica województwa i tymczasowa siedziba arcybiskupa metropolity wileńskiego oraz centrum białostockiego okręgu przemysłowego, zaczął się dynamicznie rozwijać po II wojnie światowej. Zniszczony podczas wojny w 75% liczył w 1944 roku 48 tysięcy mieszkańców¹⁷. W ciągu następnych 40 lat liczba mieszkańców zwiększyła się kilkakrotnie. Za rozwojem miasta nie nadążała rozbudowa sieci parafialnej i budowa kościołów. Jeszcze w 1949 roku istniały tu tylko dwie parafie: pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (tzw. fara) z 33 tysiącami wiernych i parafia pod wezwaniem św. Rocha, licząca 22 tysiące wiernych¹⁸. Rozrastające się miasto wchłonęło wkrótce powstałe w okresie międzywojennym parafie w Dojlidach i Starosielcach. Zamiast parafii powstały w tym okresie w Białymstoku jedynie trzy kościoły pomocnicze: pod wezwa-

¹⁴ Tamże, s. 148; *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej. Rok 1988*, red. C. Potocki, Białystok 1988, s. 150.

¹⁵ AKMB, bez sygn., Akt nominacji ks. Pilcickiego na rektora kościoła w Kopisku, 20 kwietnia 1951, nr 113/51.

¹⁶ M. Janicka, *Historia parafii Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Kopisku (1950-2001)*, Warszawa 2002 (mps w Bibl. PWT w Warszawie), s. 28-29.

¹⁷ W przeddzień II wojny światowej, w roku 1939 Białystok liczył 107 tysięcy mieszkańców. *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, s. 35.

¹⁸ *Spis duchowieństwa w granicach obecnej Rzeczypospolitej Polskiej na 1948 r.*, b.m.d.dr., s. 4-5; *Kalendarium liturgicum pro A. D. 1949 ad usum Archidioecesis*, Białystok 1948, s. 4-5.

niem św. Stanisława Biskupa Męczennika, św. Kazimierza Królewicza i Świętej Rodziny.

Pozostałe świątynie pomocnicze były zlokalizowane w Czarnej Wsi Stacja (obecnie Czarna Białostocka), Hołodolinie, Łubiance, Minkowcach, Podlipkach, Świętej Wodzie k. Wasilkowa i w Zwierzyńcu Wielkim.

Drewnianą kaplicę w Czarnej Wsi Stacja na terenie parafii w Czarnej Wsi Kościelnej urządzono w 1946 roku w budynku wydzierżawionym przez ks. Władysława Saracena od Okręgowej Dyrekcji Lasów Państwowych. Gmach ten wybudowali w czasie II wojny światowej sowieci z przeznaczeniem na świetlicę i kino. W początkach swej działalności kaplica była obsługiwana przez duchownych z Czarnej Wsi Kościelnej. Wkrótce zamieszkał tu na stałe duchowny. Pierwszym stałym duszpasterzem przy kaplicy w Czarnej Wsi Stacja został wikariusz z Czarnej Wsi Kościelnej ks. Antoni Kruk¹⁹. Świątynia wraz z mieszkaniem wikariusza i pomieszczeniem na katechizację, z niewyjaśnionych przyczyn, spłonęła 28 września 1960 roku. Z niedopalonych beli wierni wzniesli w tym samym miejscu prowizoryczną, niewielką kaplicę pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej²⁰.

Kaplica w Hołodolinie w parafii Suchowola została urządzona w 1952 roku w nowo zbudowanym drewnianym domu nakładem parafian z inicjatywy proboszcza z Suchowoli ks. Nikodema Zarzeckiego²¹.

W Łubiance na terenie parafii Janów pierwszą świątynię, z inicjatywy proboszcza z Janowa ks. Jana Lewkowicza, zorganizowano w 1952 roku. Wierni dokończyli budowę drewnianego domu jednego z parafian i przystosowali go do funkcji liturgicznych. Dnia 8 września 1952 roku ks. Lewkowicz kaplicę poświęcił i odprawił w niej pierwszą Mszę św.²²

Kościół w Minkowcach został zbudowany jako wotum wdzięczności za ponowne przyłączenie tych terenów do Polski po korekcie granic między Polską a ZSRR. Świątynia ta została zbudowana w całości nakładem parafian i z inicjatywy proboszcza z Szudziałowa, ks. Michała Dalinkiewicza, w 1951 roku. Tegoż roku dnia 17 czerwca poświęcił ją dziekan sokólski ks. Józef Marcinkiewicz²³.

Niewielka świątynia w Podlipkach zaistniała dzięki inicjatywie i ofiarności mieszkańców okolicznych wsi oraz przy aprobacie dziekana z Krynek ks. Stanisława Mikulskiego poprzez adaptowanie do celów kultu krytej słomą stodoły. Dnia 16 listopada 1947 roku dziekan z Krynek ów skromny, drewniany kościółek poświęcił. Do roku 1951 dobudowano doń dwie zakrystie, prezbiterium oraz

¹⁹ A. Horba, *Pamiętniki* (rkps w AAB), z. 6, s. 17.

²⁰ Z. S. Gwiazdowski, *Dzieje parafii Czarna Wieś Kościelna (1912-1977)*, Lublin 1997 (mps w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego), s. 54.

²¹ E. Gabrel, *Przez wieki*, Suchowola 2005, s. 100.

²² AAB, bez sygn., *Inwentarz Kościoła Św. Jerzego w Janowie*, 1974, k. 7; AAB, bez sygn., *Łubianka. Protokół wizytacji kanonicznej*, 1977, s. 3.

²³ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 262.

wzniesiono ołtarz główny. Tak przystosowany do potrzeb kultu religijnego obiekt, dnia 16 lipca 1951 roku z polecenia abp. Jałbrzykowskiego poświęcił ks. Abramowicz²⁴.

Kaplica w Świętej Wodzie k. Wasilkowa powstała dzięki osobistemu zaangażowaniu proboszcza z Wasilkowa ks. Wacława Rabczyńskiego w latach 1949-1950. Wzniesiono ją na miejscu dawnej kaplicy unickiej, zamienionej po powstaniu styczniovym na cerkiew prawosławną²⁵.

Budowę kaplicy w Zwierzyńcu Wielkim z przeznaczeniem na kościół pomocniczy parafii Grodzisk rozpoczęli wierni w 1948 roku przy zdecydowanym sprzeciwie proboszcza z Grodziska, który nie widział tak palącej potrzeby budowania kaplicy akurat w czasie, gdy wznoszono kościół parafialny. Niemniej jednak kaplica została zbudowana i dnia 17 czerwca 1950 roku proboszcz parafii Grodzisk otrzymał od abp. Jałbrzykowskiego pismo pozwalające na jej wyświęcenie i odprawianie tam jednej Mszy św. w miesiącu²⁶.

1952-1973

Po roku 1952 władze państwowe z reguły nie udzielały pozwoleń ani na budowę kościołów, ani na tworzenie parafii. Złagodzony dekret państwowy z 31 grudnia 1956 roku zabraniał budowy nowych kościołów parafialnych bez „uprzedniego porozumienia z właściwym urzędem państwowym”. W oparciu o ten dekret władze udzielały jedynie zezwoleń na odbudowę zniszczonych kościołów, natomiast na budowę nowych, zwłaszcza parafialnych, z reguły nie zgadzały się.

Stąd też w latach 1953-1973 w archidiecezji w Białymstoku nie powstała ani jedna nowa parafia. Zaistniały natomiast aż cztery tzw. wikariaty samodzielne lub inaczej „eksponowane”, które były przystosowane organizacyjnie do pracy duszpasterskiej, ale z powodu braku zgody władz nie miały praw parafialnych. Po uzyskaniu pozwolenia na erygowanie nowej parafii, świątynie te podnoszono do rangi kościołów parafialnych. Spośród czterech wikariatów samodzielnych, utworzonych na terenie archidiecezji w Białymstoku w latach 1953-1973 tylko jeden powstał w Białymstoku, mianowicie w 1960 roku pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa przy dotychczasowym kościele pomocniczym parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Pozostałe zlokalizowano przy wspomnianych już świątyniach pomocniczych w Hołodolinie, Łubiance

²⁴ Archiwum Parafii Podlipki, bez sygn., Kronika parafii M. B. Miłosierdzia w Podlipkach; A. Krawczenko, *Dzieje parafii rzymskokatolickiej w Krynkach w latach 1919-1990*, Warszawa 2003 (mps w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie – dalej: Bibl. UKSW w Warszawie), s. 68-69.

²⁵ W. Michniewicz, *Sanktuarium w Świętej Wodzie koło Wasilkowa*, „Białostoczczyzna”, 3(1997), s. 24; J. Brzozowska-Rybnik, *Święta Woda*, „Na Drogach Katechezy”, 9(2000), nr 1, s. 12.

²⁶ W. Stupak, *Dzieje parafii Grodzisk*, Warszawa 2004 (mps w Bibl. UKSW w Warszawie), s. 30-34.

i Podlipkach. Sieć obiektów sakralnych uzupełniono o nowo wybudowane cztery świątynie pomocnicze. Wzniesiono je w Koplanach, Nowosadach, Rynkach i Wierzchlesiu.

Świątynia pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego w Koplanach została zbudowana w 1954 roku jako kościół pomocniczy parafii Niewodnica. Poświęcenia nowego obiektu dokonał w 1954 roku miejscowy proboszcz ks. Samuel Tracewski²⁷. Kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Anielskiej w Nowosadach na terenie parafii Zabłudów zaistniała już przed 1936 rokiem²⁸. Na polecenie abp. Jałbrzykowskiego poświęcono ją 13 września 1937 roku. Był to obiekt drewniany. Nabożeństwa odbywały się tutaj w uroczystości św. Anny, św. Józefa, św. Jana Chrzciciela, w wigilię święta Podwyższenia Krzyża Świętego oraz w dzień liturgicznego wspomnienia św. Antoniego Padewskiego²⁹. Kaplicę pomocniczą pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Rynkach na terenie parafii w Surażu zorganizowali miejscowi wierni poprzez przystosowanie do potrzeb kultu religijnego wykupionych nakładem mieszkańców Rynek i okolic w 1956 roku pomieszczeń dawnych warsztatów rolniczych. Msze św. odprowadzali i nabożeństwom pozaeucharystycznym przewodniczyli od 1957 roku duchowni z Suraża. Od roku 1971 kaplica była obsługiwana przez rezydującego tu na stałe kapłana³⁰. Z inicjatywy proboszcza parafii Szudziałowo ks. Michała Dalinkiewicza parafianie w 1953 roku zbudowali kaplicę pomocniczą pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i Matki Boskiej Anielskiej w oddalonej od kościoła parafialnego o 10 km wsi Wierzchlesie³¹.

W tym czasie zbudowano jeden kościół, który faktycznie pełnił funkcję świątyni parafialnej, mianowicie kościół pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego w Wasilkowie. Władze państwowe wydały zezwolenie na jego budowę w roku 1956³². Monumentalna świątynia murowana powstała w latach 1958-1966 w okresie rządów proboszcza, ks. Wacława Rabczyńskiego³³. Kościół konsekrował w dniu 28 grudnia 1966 roku administrator apostolski archidiecezji w Białymstoku bp Adam Sawicki³⁴. W ten sposób w Wasilkowie istniały dwie świątynie, obie pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego. Dotychczasowy kościół posiadał prawa

²⁷ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 160.

²⁸ *Dwie opowieści. Nowosady, „Z Zabłudowskiej Ziemi”*, 1993, nr 8, s. 8.

²⁹ A. Szot, *Dzieje rzymskokatolickiej parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Zabłudowie*, Białystok 2003, s. 65.

³⁰ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 162.

³¹ *Jubileusz parafii w Szudziałowie. 400-lecie powstania pierwszego kościoła*, oprac. H. Żukowski, W. Dudziuk, Białystok 2001, s. 19.

³² AKMB, bez sygn., Teczka: Parafia Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia w Wasilkowie, b.n.s.

³³ Archiwum Parafii NMP Matki Miłosierdzia w Wasilkowie, *Dziennik budowy (1958-1966)*, b.n.s.

³⁴ R. Kotkowicz, *Parafia Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia, „Czas Miłosierdzia”*, 6(1999), nr 10, s. 23-24.

parafialne, natomiast centrum życia religijnego przeniosło się do świątyni nowej. Taki stan rzeczy utrzymywał się nawet po podziale Wasilkowa na dwie parafie i erekcji w 1983 roku placówki duszpasterskiej przy nowym kościele. Dopiero w roku 1995 zmieniono tytuł świątyni, nadając jej wezwanie Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia³⁵.

Zatem w 1973 roku archidiecezja w Białymstoku liczyła 60 kościołów parafialnych, pięć wikariatów eksponowanych i 20 kościołów pomocniczych.

1973-1980

Po okresie intensywnej walki ideologicznej z Kościołem, w wyniku niepokojów społecznych roku 1970 i przetasowań w PZPR, co zaowocowało zmianą ekipy rządzącej w PRL, nastąpił okres odwilży na linii państwo – Kościół. Podjęto też próby normalizacji stosunku państwa względem instytucji kościelnych. Dało to skutek w postaci lekkiego złagodzenia restrykcyjnej polityki władz względem budownictwa sakralnego, co miało być wyrazem dobrej woli ekipy rządzącej w dialogu z Kościołem.

Tak więc w latach 1973-1979 na terenie archidiecezji w Białymstoku powstało osiem nowych parafii. Trzy z nich powstały poza Białymstokiem. Parafia w Czarnej Białostockiej (do 1962 roku – Czarna Wieś Stacja) powstała na bazie istniejącej kaplicy pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej. Samodzielną placówkę duszpasterską z prawami parafii erygował tu administrator apostolski archidiecezji w Białymstoku bp Henryk Gulbinowicz mocą dekretu z dnia 4 marca 1974 roku. Akt ten był uwieńczeniem trwających 16 lat zabiegów o pozwolenie na budowę kościoła. Kiedy władze wojewódzkie w 1973 roku włączyły do planu rozwoju przestrzennego Czarnej Białostockiej budowę świątyni, stało się jasne, że powstanie parafii jest już tylko kwestią czasu. Dnia 10 listopada 1974 roku proboszczem parafii pod wezwaniem Świętej Rodziny w Czarnej Białostockiej został ks. Henryk Glinko. Rozpoczął on starania o przyspieszenie budowy świątyni na tyle skutecznie, że w końcu listopada 1975 roku zatwierdzono projekt kościoła i 5 kwietnia roku następnego rozpoczęto jego realizację. Prace, dzięki inicjatywie proboszcza i ogromnemu zaangażowaniu wiernych, trwały w tempie ekspresowym tak, że 3 grudnia 1976 roku świątynię oddano do użytku. Aktu poświęcenia nowego kościoła dokonał dnia 26 grudnia 1976 roku administrator apostolski archidiecezji w Białymstoku bp Edward Kisiel. On też w czerwcu 1983 roku, w dniu zakończenia misji parafialnych, świątynię tę konsekrował³⁶.

³⁵ M. Adamska, *Dzieje kościoła i parafii Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia w Wasilkowie*, Warszawa 2001 (mps w Bibl. PWT w Warszawie), s. 13-17, 42-44.

³⁶ *25 lat parafii Świętej Rodziny w Czarnej Białostockiej*, oprac. H. Glinko, Warszawa 1999, s. 6-7.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Pośredniczki Wszystkich Łask i św. Agaty w Minkowcach podniósł do rangi parafii bp Gulbinowicz dekretem erekcyjnym z dnia 8 maja 1975 roku. W skład nowej placówki duszpasterskiej weszło siedem wsi należących przed 1944 rokiem do parafii w Odelsku i w wyniku zmian granic po II wojnie światowej przyłączonych do Polski³⁷. Do roku 1951 wiernych z tych miejscowości obsługiwali duszpasterze z Szudziałowa. W roku 1951 posługę duszpasterską w Minkowcach pełnił delegowany w tym celu duchowny, formalnie pozostający wikariuszem parafii Szudziałowo³⁸.

W Hołodolinie wierni już w roku 1957 ofiarowali działkę pod nowy kościół, jednakże uzyskanie pozwolenia na budowę świątyni było w tym okresie niemożliwe. Biskup Kisiel zatem, na bazie dotychczasowej kaplicy pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, podniósł mocą dekretu z dnia 4 kwietnia 1978 roku istniejący tu dotąd samodzielny wikariat do rangi parafii. W jej skład weszło 11 wsi i osad należących do parafii Suchowola i Chodorówka³⁹. Odtąd rozpoczęły się intensywne starania o pozwolenie na budowę świątyni. Zabiegi te odniosły pozytywny skutek i takie pozwolenie w roku 1979 uzyskano.

W tym samym czasie do rangi parafii został podniesiony samodzielny wikariat w Łubiance. Funkcję świątyni rektoralnej pełnił tu nadal, przystosowany do potrzeb kultu, drewniany budynek jednego z parafian, który po pewnym czasie przeniesiono na działkę ofiarowaną Kościołowi przez Wiktora Wawiernię⁴⁰. Aktu erekcji parafii pod wezwaniem św. Józefa Robotnika w Łubiance dokonał bp Kisiel dnia 3 kwietnia 1978 roku⁴¹.

Zauważyć należy, iż w prezentowanym okresie wzniesiono nowy kościół w istniejącej od roku 1935 parafii w Śliwnie. Parafię erygowano przy prowizorycznym kościele drewnianym pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa. Ze względu na tymczasową konstrukcję świątyni, a zwłaszcza na jej niekorzystną lokalizację, podjęto po II wojnie światowej starania o budowę kościoła parafialnego w pobliżu wsi Kruszewo. Władze państwowe pozwolenia nie udzieliły, świątynię w Śliwnie w roku 1966, ze względu na zły stan techniczny, zamknięto, a nabożeństwa przeniesiono do Konował, gdzie prowizoryczną kaplicę urządzono, przerabiając na ten cel tzw. „dom chłopca” przy remizie

³⁷ AKMB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem NMP Pośredniczki Wszystkich Łask i Św. Agaty Dz. M. w Minkowcach, 8 maja 1975.

³⁸ AAB, bez sygn., Wniosek Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku do Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku o wyrażenie zgody na utworzenie parafii w Minkowcach, 18 lutego 1975, nr 367/75.

³⁹ AKMB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego w Hołodolinie, 4 kwietnia 1978, nr 480/78.

⁴⁰ A. Grajewski, *Dzieje parafii Janów koło Sokółki (1744-1994)*, Warszawa 2005 (mps w Bibl. UKSW), s. 97.

⁴¹ AKMB, Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem Św. Józefa Rzemieślnika w Łubiance, 3 kwietnia 1978, nr 469/78.

strażackiej. Nie zaprzestawano zabiegów o pozyskanie zezwolenia na budowę kościoła. Wynikiem tych starań był fakt, że władze wojewódzkie przyjęły taką inwestycję na rok 1972. Pracę przy budowie świątyni rozpoczęto w roku następnym i prowadzono do roku 1976, gdy kościół parafialny w Konowałach pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w stanie surowym poświęcił dnia 18 stycznia 1976 roku bp Gulbinowicz. Tegoż roku, w lipcu, mocno już naruszony zębem czasu kościół w Śliwnie akurat spłonął. Niebawem koniecznym okazał się gruntowny remont i przebudowa nowego kościoła. Przeprowadzono ją w latach 1985-1992⁴².

Na początku lat siedemdziesiątych Białystok, miasto liczące już wówczas ponad 167 tysięcy mieszkańców, nadal formalnie posiadał jedynie dwie parafie⁴³. Sytuacja w tym względzie zmieniła się diametralnie w latach 1973-1979 poprzez podniesienie do rangi świątyni parafialnych istniejących już na terenie miasta czterech samodzielnych wikariatów bądź kaplic publicznych i utworzenie przy nich parafii.

Najwcześniej erygowano parafię przy kościele pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa. Dokument erekcyjny dnia 25 czerwca 1973 roku wystawił bp Gulbinowicz. Świątynia została wzniesiona w roku 1888 przy koszarach rosyjskich jako cerkiew prawosławna zaspokajająca potrzeby duchowe żołnierzy armii carskiej. W 1919 roku w koszarach ulokowano Wojsko Polskie, a dotychczasową cerkiew zamieniono na kościół katolicki. Posługę w nim pełnili katolicy kapelani wojskowi. Podczas II wojny światowej budynek świątyni został poważnie uszkodzony i w takim stanie przekazano go archidiecezji⁴⁴. Odbudowy kościoła dokonał w 1946 roku, przy pomocy wiernych, ks. Aleksander Syczewski. Świątynia ta od roku 1960 pełniła funkcję kościoła rektoralnego wyłączzonego z białostockiej parafii farnej⁴⁵.

Parafia pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika zaistniała na mocy dokumentu erekcyjnego wystawionego dnia 8 maja 1975 roku przez bp. Gulbinowicza. W jej skład weszli wierni z białostockiej dzielnicy Nowe Miasto należący dotąd do parafii farnej i parafii pod wezwaniem św. Rocha⁴⁶. Świątynię zbudowano w roku 1895 jako cerkiew prawosławną obsługującą stacjonujący tu wówczas 11 Pułk Ułanów Charkowskich. W 1919 roku koszarę przejęło Wojsko Polskie. Cerkiew zamieniono na świątynię katolicką, przystosowano do potrzeb kultu i oddano pod zarządek kapelanów wojskowych. Po II wojnie

⁴² *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 145-146.

⁴³ Z. Sokołowski, *Województwo białostockie. Przewodnik*, Warszawa 1972, s. 9.

⁴⁴ AAB, bez sygn., Teczka: ks. Aleksander Syczewski, b.n.s.; *Materiały po ks. Syczewskim* (w posiadaniu ks. Stanisława Strzeleckiego), *passim*.

⁴⁵ T. Kasabuła, *Aleksander Syczewski (1893-1973)*, [w:] *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwański*, t. 3, Białystok 2005, s. 152-154.

⁴⁶ AAB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem Św. Stanisława B. M. w Białymstoku, 8 maja 1975, nr 838/75.

światowej zdewastowany kościół odremontował ks. Kłosowicz. Posługę duszpasterską pełnił tu nadal kapelan wojskowy. Po usunięciu kapelanów przez władze komunistyczne w 1952 roku aż do utworzenia parafii kościół obsługiwali księża z białostockiej fary⁴⁷.

Dnia 17 czerwca 1977 roku bp Kisiel powołał do życia parafię pod wezwaniem św. Kazimierza, która objęła ludność wyznania rzymskokatolickiego, należącą dotąd do parafii św. Rocha w Białymstoku i do parafii w Choroszczu⁴⁸. Nowa jednostka administracji kościelnej od początku swego istnienia korzystała z drewnianej kaplicy wzniesionej w 1946 roku na cmentarzu parafii św. Rocha przez proboszcza tej parafii ks. Abramowicza⁴⁹.

Parafia pod wezwaniem św. Wojciecha, w skład której weszli wierni z dzielnic: Bojary, Osiedle Piasta, Skorupy i Pieczurki, należący dotąd do parafii farnej, zaistniała na mocy dekretu erekcyjnego bp. Kisiela z dnia 26 sierpnia 1979 roku przy kościele pod tym wezwaniem⁵⁰. Obiekt ten wzniesli w latach 1909-1912 fabrykanci i koloniści niemieccy na potrzeby miejscowej gminy ewangelicko-augsburskiej. W okresie II wojny światowej kościół był nieczynny. Po przejściu frontu, w 1944 roku władze państwowe przekazały świątynię Kościołowi katolickiemu. Budynek ten odkupiony od Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego w 1973 roku przez kurię arcybiskupią w Białymstoku pełnił w latach 1961-1979 funkcję kościoła seminaryjnego⁵¹.

Warto zauważyć, iż wszystkie parafie erygowane w archidiecezji w Białymstoku w latach siedemdziesiątych zorganizowano przy ośrodkach duszpasterskich działających już od wielu lat. Kościoły parafialne w Hołodolinie i Łubiance oraz dwie parafialne świątynie w Białymstoku, mianowicie pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa i pod wezwaniem św. Wojciecha powstały przez podniesienie dotychczasowych wikariatów eksponowanych do rangi parafii. Pozostałe cztery: w Minkowcach, Czarnej Białostockiej i dwa kościoły białostockie (pod wezwaniem św. Stanisława BM i św. Kazimierza) – powstały dzięki podniesieniu dotychczasowych kościołów pomocniczych do rangi parafialnych. Samodzielnymi wikariatami pozostały świątynie w Rynkach i Zwierzyńcu Wielkim.

⁴⁷ AAB, bez sygn., Wniosek Kurii Arcybiskupiej w Białymstoku do Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku o wyrażenie zgody na utworzenie parafii p.w. Św. Stanisława w Białymstoku, 18 stycznia 1975, nr 366/75.

⁴⁸ AKMB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem Św. Kazimierza w Białymstoku, 17 czerwca 1977, nr 771/77.

⁴⁹ T. Krahel, *Ksiądz prałat Adam Abramowicz (1881-1969)*, „Białostoczczyzna”, 3(1988), nr 3, s. 36-38.

⁵⁰ AKMB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii pod wezwaniem Św. Wojciecha B. M. w Białymstoku, 26 sierpnia 1979, nr 896/79.

⁵¹ Z. T. Klimaszewski, *Parafia świętego Wojciecha w Białymstoku*, Białystok 2004, s. 10-43.

W tym okresie w archidiecezji przybyło również kolejnych sześć kaplic pomocniczych. Trzy z nich znalazły się na terenie parafii Suchowola. Ośrodkami tymi były kaplice w Jagłowie, Karpowiczach i Rutkowszczyźnie⁵².

Myśl o budowie drewnianej kaplicy pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Pokoju w Jagłowie pojawiła się w roku 1942, kiedy przebywał tam czasowo ks. Witold Ostrowski. Budowę kaplicy prowadzili mieszkańcy wsi. Wzniesli ją własnymi siłami w 1944 roku. Wkrótce ją poświęcono i z biegiem lat wyposażono w niezbędny do sprawowania kultu sprzęt liturgiczny. Kaplicę obsługiwali i obsługują do dzisiaj duchowni z Suchowoli. Mszę św. odprawia się tu w niedzielę co dwa tygodnie⁵³.

Tradycje kultu religijnego w Karpowiczach sięgają początku XVII stulecia, kiedy to w 1616 roku biskup wileński Eustachy Wołłowicz erygował tu parafię. Przetrwała ona do roku 1864, po czym w ramach represji popowstaniowych została przez rząd carski skasowana, a kościół rozebrany⁵⁴. W miejscu, gdzie stała świątynia parafialna mieszkańcy Karpowicz wzniesli małą, kamienną kaplicę pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa, w której duchowni z Suchowoli odprawiali raz w miesiącu Mszę św. Większy obiekt, kościółek murowany, Karpowiczanie wzniesli w latach osiemdziesiątych XX stulecia. Poświęcił go w dniu 30 września 1989 roku bp Kisiel. Msze św., jak dawniej, raz w miesiącu odprawiają księża z Suchowoli⁵⁵.

Pierwsza kaplica we wsi Rutkowszczyzna pojawiła się w roku 1810. Usytuowana opodal wsi przetrwała ona do lat trzydziestych XX wieku, kiedy to obiekt gruntownie odrestaurowano i wydatnie rozbudowano. Pierwszą Mszę św. odprawił tu w 1937 roku salezjanin ks. Stanisław Janik. Od końca lat sześćdziesiątych XX stulecia odprawia się tu niedzielne Msze św. regularnie co dwa tygodnie⁵⁶.

Pozwolenie na budowę kościoła w Kuleszach w parafii Downary uzyskano w 1975 roku. W rok później, dzięki wysiłkowi wiernych, stanęła w Kuleszach niewielka murowana świątynia pod wezwaniem Świętych Archaniołów i św. Klary. Aktu poświęcenia obiektu dokonał w 1977 roku bp Kisiel. Od roku 1976 kaplicę obsługiwał duchowny na stałe mieszkający w zlokalizowanej przy kaplicy plebanii, budowanej równolegle z budową kaplicy⁵⁷.

Kaplicę pod wezwaniem Matki Bożej Matki Miłosierdzia w Nowinach Kasjerskich na terenie parafii Knyszyn zbudowano w latach 1976-1977 jako

⁵² Jakkolwiek świątynie te pojawiły się już wcześniej, to jednak dopiero w schematyzmie diecezjalnym z 1979 r. określono je mianem kaplic publicznych. Brak o nich natomiast jakichkolwiek informacji w schematyzmach wcześniejszych. *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji w Białymstoku. Rok 1979*, oprac. C. Potocki, Białystok 1979, s. 195.

⁵³ E. Gabrel, *Suchowola...*, s. 52.

⁵⁴ S. Ostrowski, *Karpowicze – dzieje parafii*, „Białostocczyzna”, 10(1995), nr 1, s. 22-27.

⁵⁵ Wywiad z ks. Henrykiem Żukowskim (lat 61) z dnia 14 lipca 2007.

⁵⁶ E. Gabrel, *Suchowola...*, s. 53.

⁵⁷ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 221-222.

wotum mieszkańców za ocalenie w czasie II wojny światowej. Poświęcił ją dnia 8 stycznia 1978 bp Kisiel. Duchowni z Knyszyna odprawiają tu Msze św. w każdą niedzielę, uroczystości i w pierwsze piątki miesiąca⁵⁸.

Starania o budowę kościoła w Lipinie w parafii Sokółka trwały nieprzerwanie od zakończenia II wojny światowej. Mieszkańcy Lipiny i okolic uzyskali zgodę na budowę świątyni dopiero w roku 1976. W latach 1977-1978 zbudowano obiekt w stanie surowym. Obszerną kaplicę pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy poświęcił bp Kisiel dnia 29 października 1978 roku⁵⁹.

Struktura terytorialna archidiecezji w Białymstoku przedstawiała się w 1979 roku następująco: 68 kościołów parafialnych, trzy samodzielne wikariaty i 21 kościołów pomocniczych.

1980-1989

Powstanie „Solidarności” i jej następstwa rozluźniły gorset ograniczeń reżimowych na odcinku budownictwa sakralnego. Ten okres ogromnego zapału religijnego wiernych i hojnych zezwoleń rządowych wykorzystano także w archidiecezji w Białymstoku. Erygowano nowe parafie po uzyskaniu zgody na budowę kościołów parafialnych.

Parafię pod wezwaniem bł. Jadwigi Królowej w Białymstoku erygował bp Kisiel dnia 7 lutego 1984 roku. Zgodnie z dekretem erekcyjnym nowa placówka duszpasterska w randze parafii miała objąć wiernych zamieszkałych na terenie nowo zbudowanego osiedla Słoneczny Stok, należących dotąd do białostockich parafii św. Stanisława i św. Andrzeja Boboli⁶⁰.

Parafia pod wezwaniem Ducha Świętego w Białymstoku zaistniała na mocy dekretu erekcyjnego wystawionego przez bp. Kisiela dnia 2 października 1987 roku. Racją powstania kolejnej nowej jednostki administracji kościelnej na terenie Białegostoku była potrzeba zaspokojenia potrzeb duchowych wiernych części parafii pod wezwaniem św. Wojciecha i parafii pod wezwaniem Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Białymstoku-Dojlidach zamieszkałych w znacznej odległości od dotychczasowych kościołów parafialnych⁶¹.

Trzecią w porządku chronologicznym placówką duszpasterską z pełnymi prawami parafii erygowaną od podstaw w analizowanym okresie w Białymstoku była parafia pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła, powołana do życia przez bp. Kisiela dnia 10 maja 1988 roku. Obejmowała ona

⁵⁸ Tamże, s. 215.

⁵⁹ Tamże, s. 277.

⁶⁰ AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii Bł. Jadwigi Królowej w Białymstoku, 7 lutego 1985, nr 200/84.

⁶¹ AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii Ducha Świętego w Białymstoku, 7 października 1987, nr 883/87.

wiernych z części białostockich parafii św. Stanisława, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Rocha⁶².

Pozostałe dwie parafie na terenie Białegostoku powstały przy dotychczasowych kościołach pomocniczych pod wezwaniem Chrystusa Zbawiciela i pod wezwaniem Świętej Rodziny.

Na pierwszą świątynię parafii Chrystusa Zbawiciela przewidziano kaplicę cmentarną parafii farnej w Białymstoku. Parafia zaistniała na mocy dekretu erekcyjnego bp. Kisiela z dnia 19 czerwca 1981 roku. Włączył on do nowej placówki duszpasterskiej wiernych z parafii pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa zamieszkałych w pobliżu cmentarza grzebalnego parafii farnej w Białymstoku⁶³. Wkrótce rozpoczęto starania o budowę świątyni. Po uregulowaniu prawa własności gruntu przy ul. św. Maksymiliana Kolbe, w 1983 roku uzyskano pozwolenie na budowę. Prace budowlane rozpoczęto 1 kwietnia 1985 roku i w roku 1990 świątynia pod wezwaniem św. Maksymiliana Kolbe w stanie surowym została oddana do użytku. Budowę zakończono w roku 1995⁶⁴.

Parafia pod wezwaniem Świętej Rodziny w Białymstoku została erygowana przez bp. Kisiela dnia 2 lutego 1982 roku przy istniejącej drewnianej kaplicy pod tym samym wezwaniem, urządzonej w 1947 roku w przystosowanym do potrzeb kultu domu mieszkalnym. W granicach parafii znaleźli się wierni z osiedli Sienkiewicza i Białostoczek, należący dotąd do parafii farnej. Starania o budowę kościoła rozpoczęto w 1990 roku⁶⁵.

W latach 1980-1989 powstały dwie parafie poza Białymstokiem. W 1987 roku bp Kisiel erygował drugą parafię w Sokółce, do której włączył część dotychczasowej parafii pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego. Nadał jej tytuł Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Dekret erekcyjny nosi datę 12 czerwca 1987. Decyzja o budowie drugiego kościoła w Sokółce zapadła w 1983 roku⁶⁶. Nowa świątynia powstała w latach 1986-1993. Jej konsekracji dokonał dnia 10 października 1993 roku arcybiskup metropolita białostocki Stanisław Szymecki.

Dnia 24 czerwca 1983 roku bp Kisiel erygował drugą parafię w Wasilkowie przy istniejącej tu już nowej świątyni pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego. Ponieważ wcześniejszy kościół parafialny w Wasilkowie nosił to samo wezwanie,

---

⁶² AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii NMP Matki Kościoła w Białymstoku, 10 maja 1988, nr 392/88.

⁶³ AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii przy kościele Chrystusa Zbawiciela w Białymstoku, 19 czerwca 1981, nr 654/81.

⁶⁴ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 74-75.

⁶⁵ AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii Św. Rodziny w Białymstoku, 2 lutego 1982, nr 125/82.

⁶⁶ AKMB, bez sygn., Dekret erekcyjny parafii Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Sokółce, 12 czerwca 1987, nr 556/87.

w roku 1995 nadano nowej świątyni parafialnej tytuł Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia⁶⁷.

Dnia 10 stycznia 1985 roku do rangi parafii podniesiono dotychczasowy samodzielny wikariat pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej w Rynkach z części parafii w Surażu i Turośni Kościelnej⁶⁸.

W latach 1980-1989 uzyskano też zgodę na budowę kościołów z przeznaczeniem na przyszłe świątynie parafialne: w 1981 roku – kościół pod wezwaniem Miłosierdzia Bożego i pod wezwaniem św. Kazimierza, 1983 – Chrystusa Zbawiciela, 1985 – Chrystusa Króla, 1989 – Krzyża Świętego w Grabówce. Kościoły te zbudowano i dekrety erekcyjne powołujące przy nich parafie wydano już w wolnej Rzeczypospolitej⁶⁹.

W latach 1980-1989 powstały w archidiecezji w Białymstoku przy nowo wzniesionych świątyniach dwa samodzielne wikariaty tymczasowe. O pozwolenie na budowę kościoła w Boguszewie wierni zabiegali od 1945 roku. Otrzymali je dopiero w roku 1980. Po załatwieniu spraw związanych z zakupem działki, sporządzeniu planów i wykonaniu projektu przystąpiono w roku 1981 do realizacji dzieła. W roku następnym świątynia pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w stanie surowym była gotowa do poświęcenia, czego dokonał dnia 2 kwietnia 1982 roku bp Kisiel. W 1984 roku przy kościele w Boguszewie zamieszkał na stałe duchowny, pozostający formalnie w randze wikariusza parafii Trzcianne. Taki stan rzeczy trwał do roku następnego, kiedy to przy świątyni w Boguszewie ustanowiono samodzielny rektorat. Osobne księgi metryczne zaczęto prowadzić od roku 1987⁷⁰. Do rangi parafii rektorat w Boguszewie podniósł dnia 7 września 1995 roku abp Szymecki.

Kościół pod wezwaniem św. Józefa Rzemieślnika w Księżynie zbudowano dzięki staraniom miejscowej ludności, bez pozwolenia władz państwowych i bez zatwierdzonego przez władze projektu architektonicznego w latach 1980-1982. Budowę poświęcił bp Kisiel dnia 1 maja 1983 roku. Prowadzenie własnych ksiąg metrycznych rozpoczęto 1 października 1984 roku i tę datę należałoby uznać za faktyczny początek samodzielnego rektoratu. Parafię w Księżynie utworzył abp Kisiel dnia 17 kwietnia 1992 roku⁷¹.

Dwa kolejne samodzielne wikariaty powstały przez podniesienie do tej rangi kaplic pomocniczych w Kuleszach (własne księgi metryczne zaczęto tu prowadzić od grudnia 1985 roku) i w Lipinie.

⁶⁷ M. Adamska, op. cit., s. 42-44.

⁶⁸ AKMB, bez sygn., Dekret erekcji parafii NMP Częstochowskiej w Rynkach, 10 stycznia 1985, nr 89/85.

⁶⁹ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 74-75, 77, 98-99, 105, 128.

⁷⁰ A. Kramkowski, *Parafia trzciańska w latach 1939-1990*, Warszawa 2001 (mps w Bibl. PWT w Warszawie), s. 34-36.

⁷¹ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 158.

W latach 1980-1989 powstały również dwa nowe obiekty sakralne w randze kaplic publicznych pomocniczych. Murowaną kaplicę pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Nieustającej Pomocy w Kozińcach na terenie parafii Dobrzyniewo zbudowali mieszkańcy tej wsi w latach 1984-1987. Budowla została poświęcona przez bp. Kisiela dnia 5 lipca 1987 roku. Duszpasterstwo przy kaplicy prowadzą duchowni z Dobrzyniewa⁷².

Po uzyskaniu w dniu 7 czerwca 1984 roku pozwolenia na budowę i poświęceniu placu we wsi Bajki Stare na terenie parafii Trzciannie, tudzież odprawieniu na nim uroczystej Mszy św., czego dokonał dnia 11 czerwca 1984 roku bp Kisiel, rozpoczęto tu budowę kaplicy. W grudniu roku 1985 świątynia pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika była już gotowa do odprawiania Mszy św., na co w styczniu roku następnego wyraził zgodę ordynariusz diecezji. Odtąd niedzielą Eucharystię w Bajkach Starych sprawują duchowni z Trzciannego⁷³.

W omawianym okresie, w roku 1981, rozpoczęto w Białymstoku budowę monumentalnej świątyni pod wezwaniem św. Kazimierza Królewicza w dzielnicy Dziesięciny. Po oddaniu jej na potrzeby kultu i podniesieniu do rangi kościoła parafialnego w 1993 roku, dotychczasowa świątynia parafialna pod tym samym wezwaniem na cmentarzu parafii św. Rocha uzupełniła sieć kościołów pomocniczych⁷⁴.

Ponadto na początku roku 1980, dnia 31 stycznia, po długich staraniach udało się otrzymać pozwolenie na budowę, jak to określono w oficjalnych aktach, „internatu dla alumnów”. Prace budowlane przy nowym gmachu Seminarium Duchownego w Białymstoku rozpoczęły się w maju 1981 roku, a już 17 września 1984 roku bp Kisiel poświęcił kaplicę seminaryjną pod wezwaniem św. Jerzego i nowy rok akademicki alumni rozpoczęli w nowym, choć niewykończonym jeszcze budynku. Prace wykończeniowe trwały nieprzerwanie przez kilka następnych lat⁷⁵.

Z powyższego wynika, iż w latach 1980-1989 przybyło w archidiecezji w Białymstoku siedem nowych obiektów sakralnych.

Reasumując, zauważyć należy, iż w przeddzień upadku reżimu komunistycznego w Polsce, w czerwcu 1989 roku na terenie archidiecezji w Białymstoku istniało już ogółem 99 świątyń, w tym 76 kościołów parafialnych, pięć wikariatów samodzielnych i 18 kościołów i kaplic pomocniczych.

⁷² Archiwum Parafii Dobrzyniewo (dalej APD), bez sygn., Decyzja Wojewody Białostockiego, 22 grudnia 1981; APD, bez sygn., Akt notarialny, 5 lipca 1983; J. Zubowski, *Budowa kaplicy w Kozińcach w latach 1983-1987* (mps w APD), *passim*.

⁷³ A. Kramkowski, *op. cit.*, s. 37-39.

⁷⁴ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej 1998...*, s. 128.

⁷⁵ T. Krahel, *Dzieje Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku*, [w:] *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1995. Księga jubileuszowa*, red. S. Hołodok, Białystok 1995, s. 33.

Ogółem w latach 1945-1989, pomimo trudności związanych z otrzymaniem pozwolenia na budowę obiektów sakralnych, powstały tu 32 nowe parafie (łącznie z wikariatami eksponowanymi), co stanowiło 40% całej sieci kościołów parafialnych w 1989 roku. Uzupełniała ją ponadto dość gęsta sieć kościołów pomocniczych i kaplic publicznych.

Zaprezentowana powyżej próba charakterystyki rozwoju sieci kościołów parafialnych, rektoralnych i kaplic publicznych w okresie PRL-u, siłą rzeczy musiała ograniczyć się do zarysu. Pełne opracowanie zasygnalizowanych tu jedynie obszarów badawczych dałoby efekt w postaci kilkusetstronicowej publikacji, każdy bowiem ze wspomnianych obiektów sakralnych i każda z zaprezentowanych pokrótce jednostek administracji kościelnej stanowić może temat na osobną monografię. Takie opracowania w postaci prac magisterskich, licencjackich i dyplomowych powstają na seminariach naukowych z historii Kościoła prowadzonych w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku i na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie (filia w Białymstoku). Prowadzone tam badania i ich wyniki w postaci opracowań monograficznych stanowią kolejne cegiełki do sporządzenia pełnej monografii dziejów archidiecezji białostockiej w okresie powojennym.

Nawet jednak ogólna charakterystyka podjętej tu problematyki i jej wyniki pozwalają na wysunięcie wniosków natury ogólnej. Podstawowym i zasadniczym jest ten, iż stała tendencja i świadome dążenie do usprawnienia organizacyjnego, mającego na celu stworzenie lepszych warunków dla duszpasterstwa w okrojonej po II wojnie światowej archidiecezji wileńskiej, pomimo represyjnej polityki władz, ograniczeń i barier administracyjnych, była niewątpliwie zasługą abp. Jałbrzykowskiego i jego następców, ale nie tylko. Rozbudowa sieci obiektów sakralnych nie byłaby możliwa bez ogromnego, nieporównywalnego z poprzednim okresem, zaangażowania całych społeczności parafialnych oraz przyjmowania przez wiernych obciążeń finansowych na rzecz tworzenia nowych parafii i budowy kościołów. Zjawisko to, obok zmienionych warunków polityczno-gospodarczych, miało swe źródło w duszpasterskim oddziaływaniu na wiernych. Na ten aspekt działalności duszpasterskiej położono w tym okresie szczególny nacisk. Owoce tych wysiłków są trwałe do dziś, o czym świadczy fakt, iż nowo utworzona archidiecezja białostocka, zamieszkała przez około 400 tysięcy katolików, w 1992 roku obejmowała już osiem dekanatów i 81 parafii, czyli o 30 ośrodków parafialnych więcej, niż w roku 1945.